

ԿԱՏՈՒՆ ՀԱՅ ՀԱՎԱՏԱԼԻՔՆԵՐՈՒՄ

Կատվի պաշամուցի նախահայրենիքը Հյուսիսային Աֆրիկան է: Կարևոր պաշամուցային կենդանի է եգիպտական և հյուսիս-աֆրիկյան շաա ժողովուրդների մեջ: Կենդանու անունը և պաշամուցը միգրացիոն ճանապարհով եասել է Առաջավոր Ասիա, ապա՝ քայքայում ու սլավոնական ժողովուրդներով միջնորդված՝ Արևելյան ու Արևմտյան Եվրոպա: Ըստ եգիպտական դիցարանության՝ գլխավոր Ռա աստծու պաշամուցը կատուն կարևոր ունի է գրադեցում: Պատկերագրության մեջ աստվածությունը եանդես է գալիս մշտապես արծվի գլխով, սակայն ունի նաև եսկա կատվի՝ փոխակերպվելու հասկաթյուն: Ըստ ավանդության, հենց այս կերպարանքով էլ Ռան մեծամարտի մեջ է մտնում վիշապ օձի հետ և պարաության մասնում մրան², անցնելով պաշամուցային կարևոր կենդանիների շարքը³: Բաթո-սլավոնա-դերմանական դիցարանական անքատերում կենդանին կապված է ուսյալի աստծու հետ⁴: Լիավական դիցարանության մեջ ևս ամպրոսի աստված Պերկանասը կամ մրա եակստակորդները եանախ փոխակերպվում են՝ ընդունելով կաավի և մանր կենդանիների, ալոթիում նաև մկան կերպարանք⁵: Հին գերմանական դիցարանության մեջ, կատուն, բուրժրանալով ամպրոսի աստծու՝ Թորի մոտ, դառնում է աշխարհի օձ:

Կենդանու անունը եավանաբար սկիզբ է ստել նուրիական լեզվի բարբստներում սլաեպանված (kadis-կասաու նշանակությամբ ձևից⁶, որը, հեաագայում ձեռք բերելով արմաաական կերպ, եադորդվել է եվրասկան լեզուներին, ապա Մերձավոր Արևելքի և Եվրոպայի ժալովուրդներին՝ նույն միգրացիոն ճանապարհով: Հայանի եմ կասաու նշանակությամբ մի շարք անբմիններ, արար. kitt, պաւմ. katt⁷, վրաց. კატ, լսգ. k'atO, կարարդին. getu, ավարերեն kefo, թուրք. kedi, keti, չեքեզ. kittu, վադ եվրասկան լեզուներում սլաեպանվել է՝ պաւս. catto, լիււ. kate, koՅ, լատիշ. kaՄպ, ուս., kot, котъ, լեհ. և չեխ. kot, բուլղ. котка՝ եուրնդ, catt, լսսիւն. cattus (վայրի կասաու)⁸, եուն. katta:

Յոնեաիկ առումով Կովկասի և Առաջավոր Ասիայի ժողովուրդների լեզվաբարբառներում կասաու անբմինն ունի ձայնային աաբբեր երանդներ: Եգիպտոսում, օրինակ, կենդանին ունի բնաձայնային նանությունն արաաեույաադ անուն՝ մյաու-ույաու: Հնարավոր է, որ որպես պաշամուցային կենդանու անուն եմթարկվել արգելքի (tabu), կաս գուցե և եւնց կասաի թարբառային անուններից մեկն է. ինչպես օրինակ Ջեյթումում սլաեպանված վը՝ սր՝ գ. իիաո ձևերը, որոնք կասավի անվան վադարձական ձևերից են⁹:

Հայ աղբյուրներում կենդանու անունը կատուն ձևով եիշատակվում է եոսկեդարյան շրջանում: Մինչև V դ. ընաանի կասաի եամար կենցաղում գործածվել է կուզ՝ անբմինը:

Հայերեն կատուն անբմինը մոտ է լսաիններեն ու ասորերեն եւլմիններին: Ըստ Հր. Աճառյանի, այն փոխառված է ասորերենից և փոխանցված կովկասյան ժողովուրդների լեզուներին: Հայասաան եասել է նույն միգրացիոն ճանապարհով և իր անդր գրավել եայ եավաաալիքներում¹⁰:

Հայ աղբյուրներում կատուն բնութագրվում է այսպես՝

¹ Мифы народов мира, М., т. I, 1980, с. 624. (այսուհետ՝ МНМ).

² Նույն տեղում, հ. II, էջ 358, 359:

³ Вяч. Иванов, Т. Гамкрелдзе, Индоевропейцы и индоевропейский язык, Тбилиси, 1984, т. II, с. 601.

⁴ Вяч. Иванов, Т. Гамкрелдзе, В. То поров, Этимология, М., 1974, с. 145.

⁵ Вяч. Иванов, Т. Гамкрелдзе, նշվ. աշխ., էջ 600:

⁶ Նույն տեղում, էջ 601, Հր. Աճառյան, Հայերեն արմատական բառարան (այսուհետ՝ ՀԱԲ), եր., 1973, հ. II, էջ 539:

⁷ Նույն տեղում, էջ 601, Հր. Աճառյան, ՀԱԲ, հ. II, էջ 540:

⁸ Հր. Աճառյան, ՀԱԲ, հ. II, էջ 540:

⁹ Նույնը:

¹⁰ Հր. Աճառյան, ՀԱԲ, հ. II, էջ 540:

Ի կենդանիս յաւէտ կաաում

Ընաանի է, զի կայ ի տուն:

Է կենդանի բնութեամբ կայթա կամ կայթու-

Մկանց դժնեայ դանի՞, այն իսկ է կաաում¹¹:

Հովեան Իմաստասերը Պավլիկյան շարժման մասին խոսելիս եխշասաւում է. «գկատուկապաշտաթին... կերակուր իւրեանց գկերակրոցն սանելոյ աղագաւ, այսինքն՝ մուկերը ջարդելուն համար «մկնօրսացն լինելով պաշտօնամատույց»¹²:

Բայց եկ անս, որ այս «որսացեալ գգուելի ամենամտա կենդանին այլ բն ոչ ի պաշտօն առեալ ի Հայս, որպէս Եզրիպտոս և առ Քանանացիս, ըստ պաամութեան Ս. գրոց կերպով մի եեռի չէր ի սնոաի եաւաաոց, պէս-պէս խտրութեամբ մկնակի յամանս, և մկնար ածի...»

Ղազար Ջանկեցին գրում է. «Ամմտագոյնք կանայք ոմանք՝ ի աարին մի օր կի-րակի պահեն, և մարմնական դործ քնաին ոչ կատարեն, ասելով. Այսօր Մկնօն է, եթե մարմնական գործս ինչ առնենք՝ գան մկուրք և կտրաան գեանդերծս մեր»¹³:

Հոգեթ դապի այսպիսի բնորոշումներն ու սլարուսիանքը Իրաուլի հասցեին, լս-վագույն ապսցույցն են այն մաածոպոթյան, որ Իրաուում իր մկնորսի պաշտոնով ոչ մի-այն կենցսուսիւն, այլև պաշտամունքային դեր է ունեցել եայոց մեջ: Պաշտամունքա-յին ու կենցաղային ճշանակութայն ունի մակ կատու-մակ կապի արսաեայտութայն Լկնաօնը, որը սրոեպսնվել է ցայսօր, որպես կենցաղային կարևոր ծես-արարպոյ-թայն: Այն տեղի է ունենում Մեծ սրուսի առաջին շաբաթիս Ծիք-չորեքշաբթի օրը. ժա-մանակ, կթք արթնանում են բնութայն ու կենսական աշխտրեր:

Տան եարսը բարձրանում է երդիկը, իսկ սկեստրը նաում երդիկի տակ: Երկու քար իրար քսելով՝ սկեստրը եաըցնում է. - *Աղամ, աղամ, ի՞նչն աղամ*, Պաաասիսանը լիւում է աուն սողոսկաթ թուր միջաաների ու աղունների անունների քվարկումը, իսկ վերջում՝ մկան անունը: Սկեստրն ամեն անսիսն եամար քարերը քսում է իրար, իթք աղում է բոյորին առանձին-առանձին, իսկ «մուկն աղառ»-ի վրա սկեստրն ամեի եաանդով քա-րերն իրար քսելով՝ «*ուկնյացնում է*» մկանը: Արարողութայնը եաստասում է, որ մկնորս կաաում անանսթյան մեջ ևս շաա կարևոր դեր է ունեցել՝ կախաղոթայնից գերծ մնացած մկներին որսալով:

Կաավի սրաշաամունքի ապացույցներից մեկն էլ այն է, որ եայ բարձրաստիճան աիկնայք կաաուներին եատուկ խնամքի ու տաաիլների էին արժանացնում՝ նրանց ոս-կեկար ու փափուկ քարծերի վրա նսանցնելով¹⁴:

Մի փոքր բարդ է ճշանել, թե կաավի պաշաամունքը Հայասաանում տեղակա՞ն, թե՞ փոխաաուած երեույթ է: Հարց, որի պաաասիսանը գումվում է հեաավոր անցյալի ծալքերում: Ղ. Ալիշանն իր «Հին եավաաքում» եասաաաապես պնդում է, որ այն փո-խանցվել է սենական աշխարեից: Դա ենարավոր է, սակայն չմոաանաը մակ, որ այն այնքան եեաավոր անցյալ ունի, որ փոխանցվելու միաքն անգամ ձեռք է բերել եարա-բերական իմասա: Եթե եայերի նախնիները կենդանու պաշաամունքը փոխ են առել, ապա եայ իրականոթյան մեջ աթդեն այն սաացել է դիցարանական աաակերացում-ների այնպիսի բագմաճոյղ իմասաավաում, որ անջաավել ու առանձնացել է, որպես ինքնուրույն երեույթ: Ուշադրաթայն դարձնելով կաուվի շուրջ պանպանված եավա-աալիքային բագմաթնույթ սովորոթայններին՝ պարզ է դաոնում, որ կսաում, որպես դիցարանական կերպար, եայոց եավաաալիքային դաշաում լայն ասպարեզ է ունեցել: Տեսնենք, թե որակ՞ող և ինչպե՞ս է արաաեայտվում այդ:

Հայ եավաաալիքներում կաաումն ունի բնափաթյան Լրկակի բնույթ, դրսևորվում է դրակսն ու բացասական հաականիշներով.

1. Հեթխաթներում բարեգործ եերոս է, կախսրդակսն գործողոթայնների մասնակից և օղմական:
2. Ունի նախագգուշացնելու, չարից գերծ սրսեելու եաականիշներ՝

¹¹ Մսերյան, Ճաոաքաղ, 1861, էջ 55:

¹² Ղ. Ալիշան, Հին եավաաք, Վենետիկ Աղազար, 1895, էջ 156:

¹³ Նույնը:

¹⁴ Նույնը:

ա/ Մինչև այսօր հավասարվիք կա զգուշանալ կաավից, եթե, մանավանդ, սև ջնախկ կատու¹⁵ է կտրում ճանապարհը: Դա եամարվում է այդ ճանապարհով չգնալու զգուշացում: Դա անհաջադարձ կամ դժբախտությունն անխանչան ու անխազգուշացում է:

բ/ Եթե տանտիկինները նկատեն, որ աան շքամուտքի սաաջ կաատ է նստած, անմիջապես նրան հեռացնում են, վախը սրտներում լվանում, մաքրում են նրա նստած տեղը, այսինքն՝ մաքրման ծես կատարում, որովհետև դա եամարվում է հիվանդության, դժբախտության և առհասարակ աան վրա չարիքներ գալու անխանչան:

3. Կաատն ունի հմայությանը բուժելու կարողություն.

ա/ Չանգեզուրում, երբ երեխան կսխվում է (չաղքերը գարկում են), նրան բռնում են սատկած կատվի վրա և գլխին ջար լցնում¹⁶:

Երեխայի յնոսկանությունը ևս բուժվում է սև կատվի ականջը երեխայի քթի աակ այրելով¹⁷:

բ/ Երբ կաատն գաղտնագալի բարձրանում է հիվանդի անկողնա վրա ու նստում, հավատում են, որ եհվանդը կլավանա¹⁸:

գ/ Մինչև այսօր շաաները եավտում են, որ կատվին գրկում պանելուց ու գուրգուրելուց, նրան փաղաքելուց կարգավարվում է մաղդա աղյան շրջանառությամբ:

դ/ Թպղոտ կանայք¹⁹ մինչև եղիանալը և խլի ժամանակ անցնում են կատվի վրայից՝ եավասալով, որ իրենց եհվանդությունը կանցնի կատվին²⁰:

4. Կաատն ամուսնական գույգերի եուսնավոր է, առաջացնում է էրոտիկ զգացումներ: Տարվա որոշ ամիսներին՝ վեարվադ-մարա, եայանվում է կենդանիներին տ մարդկանց, երևակայական Շփալ կերպարի եեա կամ նրա կերպարանքով: Սյունիքի որոշ գյուղերում մինչև վերջերս աարածված էր մի սովորություն, երբ աղջիկը եասումանում էր և գիաակցում, որ իր ամուսնանալու ժամանակն է, կամ ուղղակի ուզում էր ամուսնանալ, բարձրանում էր աուն կտուրը և երդիկից ներս նայելով՝ մլավում: Խոսակցական լեզվում, երբ ուզում էին ասել, թե աղջկա ամուսնանալու ժամանակն է, աաում էին «աղջիկը մլավում է, ամուսնանալ է ուզում»²¹:

Այս ամենում դրաերվում է կատվի գործանեության դրուկուն եաուկանիչները: Կան նաև բացասական եաականիչներ քնորոշող կաղմեր, որոնք դրաերվում են այսպես. Կատուն եամարվում է քշամության, աաելության, լանսարկության խորերդանիչ: Գլխերները մարդկանցից գաղանի բաց է ունում աան դոները և չար ուժերին սաաջնորդում ներս, մացնում աան լուր ծակածուկները, որոնց լավագույն գիտակն է ինքը: Հայ եավատալիքներում աեղ ունեն այնպիսի կերպարներ, որոնց արասքին կերպարանքի ու բնավորության հաականիչները կաավային են և օժտված են կենդանու բացասական եաականիչներով:

Ուշադրություն դարձնենք դրանցից երեքի վրա.

I. *Գոռնափշտիկ-խորթուղ*. Սարդկանց ներկայանում է բացառապես կատվի կերպարանքով:

II. *Շվող-ժվոտ*. Սարդակերպ է, ունի աներևակայելի չավեր, աներածեշտության դեպքում ընդունում է կատվի կերպարանք:

¹⁵ Կ. Գ ա բ ի կ ե ա ն, *Բառգիրք Սերասաացուց Գսուտալեռուի (այսուհետ՝ ԲՍԳԼ), Երուսաղիմ, 1952, էջ 493:*

¹⁶ Եր. Լ ա լ ա յ ա ն, *Ազգագրական եանդես (այսուհետ՝ ԱՀ), Թիֆլիս, 1898, N 2, էջ 90:*

¹⁷ ԱՀ, տ. VII, IX գիրք, *Բորայուի գավառ, 1902, էջ 259:*

¹⁸ ԱՀ, տ. XVI, XX գիրք, 1916-17, էջ 187:

¹⁹ Հիվանդություն, որից երեխաները մայրերի արգանդում, դեռ չծնված, կամ ծնվելուց հետո մեկ աարվա ընթացքում, մեռնում են:

²⁰ Դրանից էլ՝ այն եավաքը, որ պաղած կամ քնած մարդու վրայից երե անցեն, քո լուր եհվանդությունները կանցնեն նրան:

²¹ 3. X a p a t ' a, *Традиционные демонические представления армян, Советская этнография, М., 1980, N 2, стр. 108; Ա. Օղարաշյան, Ամանորը հայ ժողովրդական առնացույցում, Հայ ազգագրություն և բանահյուսություն (այսուհետ՝ ՀԱԲ), Եր., 1978, N 9, էջ 34. աեն նաև՝ Կատու, Շվող, րպդի:*

III. *Թաղի*. Հաատուկ եկվանդության չար ոգի, կիսամարդ-կիսակուռու: Հղի կանանց և նորածնների ետզեստ, ունի կատվալին էություն: Մշտակուն կապի մեջ է տան կաատուների ետա:

Հայաստանի աարբեր շրջաններում այն հավաաքը կա, որ ոչ քրիստոնյա եանգուցյալները դարս են գալիս գերեզմաններից, դառնում Գունափշաիկ: Ըսու րուլանըխցիների՝ *Գոռնափշաիկ* երևակայական կերպարը ունենում է շան, կատվի կամ քերծու կերպարանը²²:

Հավաատուիքը շաա տարածված է Գեղարքունիքի ամբողջ աարածքում, որանդ կատուն հազվագյուա դեր ունի ու շաու սիրված է: Հին Բայագենաից վերարմակվածները եամոզված են, որ ռիշերները մուսուլմանական գերեզմանների մոաուվ անցնելը շաա վտանգուվար է, որովհեան կաավի կերպարանըով *Գոռնափշաիկները* եեաապընդում են մարդկանց²³: Սերասաանայերը կաավին եամարում են րուրք²⁴:

Այս կերպարը Հայաստանի աարբեր շրջաններում եանդեպում է աարբեր անուններով. *Գոռնափշաիկ*,²⁵ *Գոռնադակ*,²⁶ *Գոռնադար*,²⁷ *Խորթլաղ*:²⁸ Անունն սաաջացել է գու-գոր պարսկերեն րառարմաաից, որը նշանակում է մահմեդականի գերեզման՝ եասաաաելով նաև կերպարի կապը եանգուցյալների, գերեզմանների ու եանդերձյալ աշխարհի եեա²⁹: Ի դեպ՝ այդ կապը եասաասում է նուև լաաիներեն *cattus* եերմիը, որը փոխկապի մեջ է *catonium* րաուի եեա, որը նշանակում է սստերկրյա աշխարհ, ներքն աոորերկյա աշխարհից եկած կում գերեզմանից դարս պրծած: Իմասաը եամապաաաասխանում է եայերի այն հավաաքին, որ երբ եոզին դարս է գուլիս մապեանց միջից, մանում է որևէ կենդանու մեջ և վերակենդանանում է նրա կերպարանըով³⁰: Դրա արծագանքն է նաև այն, որ երբ կաաուն աանից անեեաանում է, նրան որոնում են գերեզմանատներում, րայց գանելու դեպրում այլևա աուն չեն րերում: Գոռնափշաիկը ինքնաաիպ դև, երևակայական էակ է, կաավի կերպարանըով: Նրա գործուրության ժամանակը խավար գիշերներն են, պաույաի աարածքը՝ գերեզմաններն ու նրանց շրջակայքը³¹:

Հաղորդ կերպարը *Ըվողն* է, որն աներածեշասության դեպրում անմիջապես փոխակերպում է կաավի: Ազգագրական աարբեր շրջաններում սաացել է *Շիֆուտ*, *Ֆշուա*, *Ըվետ*, *ժվուա*, *ժիվուա*, որոշ անդերում նաև *Պուպուշիկ*, *Փուողիկ*³² անունները: Ըսա հավաաաիքների՝ այս կերպարը եայանվում է փեարվար-մարտ ամիսներին, պաականում է միայն արական սեռին: Պատկերվում է որպես աներևակայելի չաիերի եսկա՝ «Գլուխը երկքում, ոաքերը գեանին», սսիաակ շաալիկով, քավ պոչով, րաըր ա րաըակ ոզի³³: Անունն աոաջացել է պարսկերեն *Sushat*, աաորերեն *Sushatu* ամսանունից, որն աաոբա-րաբելական սամարի XI ամիսն է³⁴:

²² Քերծի-այծ, ԱՀ, տ. IV, Ե գիրք, Բուլանըխ, Թիֆլիս, 1899, N 1, էջ 181, Հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի արխիվ (այսուհեա՝ ՀԱԻ արխիվ), հեղինակի նյութեր, 1972:

²³ ԱՀ, ա. XI, XVII գ., Նոր Բայագետ, 1908, N 1, էջ 107; Մ. Արեդյան, Երկեր, հ. է, Եր., 1975, էջ 18.

²⁴ Կ. Գ. ա ր ի կ ե ա ն, նշվ. աշխ., էջ 293:

²⁵ Գոռնափշաիկի մասին մանրամասն ան' Յ. Харатьян, Культурные мотивы семейных обычаев и обрядов у армян; ՀԱԲ, հ. 17, Եր., 1989, էջ 34; Գ. Միքայելյան, Նոր Բայագետ, ՀԱԲ, հ. 11, Եր., 1980, էջ 154; ԱՀ, ա. IV, Ե գիրք, Բուլանըխ, 1899, N 1, էջ 181:

²⁶ ԱՀ, տ. XI, XVII գիրք, Նոր Բայագետ, 1908, N 1, էջ 108:

²⁷ Գ. Ա ր վ ա ն ճ ա յ ա ն, Երկեր, հ. I, Եր., 1978, էջ 45; ԱՀ, տ. IV, գ գիրք, Նոր Նախիջևան, 1902, էջ 137:

²⁸ Ըսա համշենահայերի, կաատուն, որ մեռելի վրայից անցնի, մեռելը խորթլաղ կդառնա. Ռ. Պատկանյան, Երկխոսություններ, մանկական ոտանավորներ և երգեր, Ռոսատվ Տոնի վրա, 1904, հ. III, էջ 103, 214. ԱՀ, տ. V, գ գիրք, Համշենցի հայեր, 1900, N 1, էջ 352:

²⁹ Ստ. Մալխասյան, Հայերեն քաղատական քառարան, հ. I, Եր., 1944, էջ 460; ԱՀ, ա. IV, Ե գիրք, Բուլանըխ, 1899, N 1, էջ 181:

³⁰ Вяз. И в а н о в, Т. Г а м к р е л я н д з е, նշվ. աշխ., հ. II, էջ 600:

³¹ Հայերի մեջ վաղուց հայտնի է եոզու վերարմակության հավատը - *Метампсихоза*.

³² ԱՀ, Գանձակի գավառ, 1900, էջ 352; ԱՀ, Նոր Բայագետ, 1908, էջ 108; ՀԱԻ արխիվ, հեղինակի 1988-89թթ. նյութեր, Նոր Բայագետ, ասացողներ Արարյա Տեր-Արքանյան, Հին Բայագետ՝ Կամսար Խաչաարյան:

³³ Տե՛ս նույնը; Վ. Ամատունի, Հայ րաո ու րան, Վաղարշապատ, 1912, էջ 523:

³⁴ Հր. Ա ճ ա ո յ ա ն, ՀԱԲ, հ. III, էջ 537:

Հայ եավաաալիքներում աարածված է այն մտածողությունը, որ եթե եղի կաաուն ցկնի անկողնու վրա, ապա նրա արգանդից ծագերի եեա րորս է գալիս մի միջատ (կամ որդ), որը մտնելով կսնանց արգանդը՝ նրանց եիվանդացնում է քաղոտությամբ: Դրանից եեառ, եթե անգամ այդ կնոջից երեխա ծնվի, ուպա մինչև մեկ աաբեկան դառնալը կմեռնի: Բուժման միջոցներից մեկը եմի կաաուի վրալից անցնելն է՝ բարբուաով «շենքելը» (շեք անելը): Կաաուի եեա է կապված նաև երեխայի չխոսկանությամբ ուժումը⁴⁶:

Կաաուի կուպր եղի կանանց և նորածինների եեա եասաաաում են նաև ենդեվուպական լեգուներում պաեպանված անբմինները՝ Catto, Katu, Kake, Catt, Catus և ուրիշ ձևեր, որոնք իմասաաաանական առումով անբաժոնելի են Kocic sie, Kotitise, գլորվել, եղի բառերից, որոնք իրենց եերթին եամապաաաալաանում են լաաիններեն Catulus, Katulus-ծագեր. Kotiti(æ)-գլորվել (κατῆτες)՝ բառերի իմասաին⁴⁷: Թաղոտության բաժամը գթաղվում են միայն պառաով կսնայր: Կուն արաբոդություններ ու գործուրություններ՝ կապված գորա, քալի ծառի, քալուլինգի և այլ պաեպանակների եեա:

Բորչուդուի գալաաում *Թաղիին* աաում են *բորդ, բորի, բորլի, բիխլի*, որը նշանակում է նաե եագվագյուր մի ծառ: Ըսա Մու.Մալխասրունի *բորլի*-կարմբան, *գերիմասանի, գերեմասաի*, այսինքն՝ գեր իմասաում, եանճաբեղ⁴⁸: Ծառն աճում է բարձրաղիք ու քարքարառ ժայռերի վրա, երկուքի պես ամուր է, ճիլ ե ունի շաա խորր գնացաղ արմատներ: Մուգ կուքմբավում գայն ունի: Արմասաալիլ անելը կամ կտրելը պաեանջում է եաաուկ եմաություն: Անցած դառում երիաասաղ, չամուսնացած աղաները ծանր վործությունների եմբարկվելով, բարձրանում էին ժայռերի վրա՝ այդ ծառի ճյուղերից ձեռք բերելու համար: Մեծ չարչարանքով ճյուղերը արմատալիլ ունելով կամ դուրս քաշելով՝ տուն էին բերում, անմիջապես մաքրում ալելուպություններից, ձևավոր կարասում, եանում էին կուրմբավում կեղեր, և այդ ամենից եեաու բթլին ձեռք էլ բերում պոչավոք ու նախշում օձի, ձիա կամ երեշի կերպարանք: Ըսա չգրված օրենքի՝ անմշակ *բորլին* ոչ մեկին չէին տա, իսկ մշակվածը նվիրելը արուակարգ վերաբերմունքի նշան էր: *Թբորլին*, երիաասաղները ձեռքներից բոնած, խաղացում էին՝ շրջապաաի մեջ իրենց նկաամամբ մեծ եարգանք առուջուցնելով:

Այսպես, եեաեելով եույ եավաաալիքներում կաաուի եեա կապված սովորությաններին ու երևակայական կերպարների բնութագրմանը, վերլուծելով նրանց վարքագիծն ու գործունեությունը, կարելի է գալ այն եզրակացության, որ եայերի մեջ կաաուն եղել է պաշաամունքային մի կենդանի, որն ունեցել է եավաաալիքային ու գործառուկան լայն շրջանակներ: Ըսա էության կաաուն եանդերձյալ կյանքի եեա կապ ունեցող աղամաղ աաավածության կենդանակերպն է: Աաավածությունն ունի չար ու քարի բնույթ: Իր սլուդսրերելս և բեղմնավորելու եաուկանիշի շնորելով երևում է մարդկունց գարնանը՝ *Գռնափշաիկի* ու *Շվողի* կերպարանքալ, ապու՝ առեասարակ *Թաղի* եիվանդություն առաջացնելու ունակությամբ: Այդ աաավածությունն ունի վիթխարի, եսկա, մեծամալմին, եուդբանդում, սռակալեթխար⁴⁹ բնութշումները, որոնք կապվում են «Անդընդային» գալափարի եեա: Դա աաավածության գործունեության կապն է եունդերձյալ աշխարելի եեա, որն ունի դյական ու բացասական ազդեցության եաականիշներ: Հայերի մեջ այդալիսի աաավածությունը կարող էր լինել բնության ծաղկման, մարդկանց ու կենդանիների բեղմնավորման ու պաղաբերելու եաականիշներ կրող աղամաղ աաավածը, որն իր մեջ կրում է *Գռնափշաիկի, Շվող* և *Թաղի* չար ոգիների բոլոր եաականիշները միասին վերցլած: Թաղի եիվանդությունը բնության, մարդկունց ու կենդանիների ինքնաաիպ պույքաթն է բեղմնավորման ու պաղաբերության եամալ: Այդ աաավածության խորամանկ ու նեմգ եաականիշները դրսևթվում են մի ալանդությամբ: Վասպարականի Արաամեու գյուղում, գող կաաան եեաապնդվելուց ագուավելու եամար մանում է ժայռերի մեջ ու քարանում (որպես պաաիծ): Ըսա բանաեալաք Մենեքեթին Սալջանի՝ գյուղի մոտ՝ ժայռի մեջ, կաաուի նմանվող մի փոսիկ կա, որի

⁴⁶ ԱՀ, տ. VII, IX գիրք, Բորչալուի գալառ, Թիֆլիս, 1902, էջ 259:

⁴⁷ Вяч. Иванов, Т. Гамкреладзе, т. 624. 27, էջ 599:

⁴⁸ Ստ. Սալխալյան, Հայերեն բացաարական բառարան, եր., 1944, հ. I, էջ 460; Ռ. Ղազարյան, Բռաանունների բառարան, եր., 1981, էջ 22, 33, 48:

⁴⁹ Հր. Աճառյան, ՀԱԲ, հ. IV, էջ 669:

եամար այդ ժայռը կոչվում է *կաավաքար* կամ *կատվան քար*⁵⁰։ Սա գուգահեռ է քզուկ Ալվի-գիատունիկին գերագույն սուրմարդ ասածու կոպմից փորձության ենթարկելու, իր աղջկան նրան կնության աալու, ապա առավուտյան նրան քար դուրձնելու եեա։ Գիատունիկը հենց այդ փորձությանը անցնող երիասասարդն է. որ հաղթահարելով գերիմաստենի օեռք ըերելտ դժվարությունները՝ դառնում է հասուն, անցնում աղամարդկանց շարքը և վաառակում ամուսնանալու իրավունք։

КОШКА В АРМЯНСКИХ ВЕРОВАНИЯХ

Резюме

Ж. Хачатрян

В среде армян с кошкой связано очень много верований, где подчеркивается ее связь с тремя духами-Горнапштик, Швод, Тпхи. В статье рассматриваются положительная и отрицательная сущность этих воображаемых существ. Полагаем, что образ кошки ассоциируется с трансформацией мужского божества потустороннего мира. Это божество, наделенное плодovitостью, является людям весной в образе Горнапштик, Швод, Тпхи. Это божество - огромное, страшное чудовище, что указывает на его хтоническую сущность.

⁵⁰ Ա. Ղ ա ն ա լ ա ն յ ա ն, Ավանդապատում, Եր., 1969, էջ 71 (N 89 ավանդություն և 431 ծանոթագրություն), տես նաև էջ 123-124, N 342 ծանոթագրություն։